

Хятадын эртний сонгодог шүлгийн орчуулгын зарим асуудалд

Ц.Сүрэнжав²⁸

Удиртгал

Хятадын эртний шүлгээс орчуулж олон бүгдийн таашаалд хүргэж, эртний хятадын яруу сэтгэлгээний охь дээжээс олны хүртээл болгох гэсэн дуун хөрвүүлэгч, яруу найргийг шимтэн сонирхогчид болон хэлний мэдлэгийнхээ шандасыг соригчид өдрөөс өдөрт олон болж байгааг юуны өмнө онцлон хэлмээр байна. Үүний хамгийн сүүлчийн жишээ гэвэл сүүлийн үед Соёл яруу найргийн академиас эрхлэн хэвлүүлсэн “Хятадын яруу найраг” эмхэтгэл, “Гурван зуун шүлэгт” хэмээх дэлхийн шилдэг яруу найргийн түүврийг нэрлэж болно. Эртний Хятадын яруу найраг, яруу сэтгэлгээний нэрд гарсан гол төлөөлөл нь Тан гүрний үед хамаарах бөгөөд тэр үеийн гол төлөөлөгчид Дү Фү, Ли Бай, Ван Вей, Бай Жү И нар байсныг та бүхэн гадарлах ёстой. Хятадын урлаг, утга зохиолын түүхэнд “Тан улсын шүлэг, Сун улсын үглэл, Юань улсын дуулал” гэсэн нэг тогтсон хэллэг байдаг бөгөөд Хятадаар Тан ши, Сун цы, Юань чү гэхүл мэдэхгүй хүн бараг байхгүй билээ. Энэ бол Тан улсын үед яруу сэтгэлгээ туйлдаа хүрсэн, Сун улсын үед хүүрнэл зохиол ихэд хөгжсөн, Монголын Их Юань гүрний цагт дуу дуулал мандан бадарсан гэсэн утга болно.

Хуучин цагт, өөрөөр хэлбэл, өнгөрсөн зууны 90-ээд оноос өмнө манайд Хятадын эртний шүлэг дууллыг орчуулан буулгагчид төдий олон биш, байсан ч гэсэн орчуулснаа нийтэд хүргэхэд амаргүй, утга зохиолын хяналтыг давахад хэцүү байсан гэдгийг шударгаар хэлэх ёстой. Манай ахмад үеийн дуун хөрвүүлэгчдээс энэ талд хамгийн эхэлж мөр гаргаж шан таталцсан хүн бол та бидний их багш Ц.Базаррагчаа гэдгийг бид мэднэ. Өнгөрсөн зууны 60-аад оны үед их найрагч Б.Явуухулан, Ч.Чимид нар орос хэлээр дамжуулж Хятадын их найрагчдын бүтээлээс харгуулан буулгаж олны хүртээл болгосныг хэлэхгүй өнгөрч бас болохгүй билээ.

Гэвч Хятад шүлгийг тэр дундаа эртний шүлгийг өөр гуравдагч угсаатны хэлээр дамжуулж буулгана гэдэг нэгд гол эхээс тэр мэтээр холдох, нөгөө талаар арга ядсан хэрэг гэдгийг хэлэх хэрэгтэй боловч ийм нарийн чимхлүүр ажлыг зориглон буулгасан нь аргагүй л цэцэн цэлмэг авьяас билэгтээ түшиглэсэн хэрэг байж таарна. Нэг үгээр хэлэхүл тэдгээр ахмад дуун хөрвүүлэгчдэд бид талархаж явах ёстой гэх гэсэн хэрэг.

Харин өнөөдөр байдал өөр боллоо. Манайд хятад хэлийг сурч судлах, хөрш ард түмнийхээ хэл соёл, урлаг утга зохиолыг сурч судлах, орчуулж буулгах энэ нэн чимхлүүр,

нөр хичээнгүй буянтай үйлсэд санаа шулуудан зүтгэгчид олноор гарч ирж байгаа нь онц сайшаалтай байна. Манай эдгээр дуун хөрвүүлэгчдийн жагсаалын эхэнд Монгол улсын СГЗ Ц.Базаррагчаа, доктор Я.Ганбаатар, М.Чимидцэеэ, Д.Болдбаатар нар толгой цохиж, хошуу өлгөж явааг хэлэхэд бахтай байна.

Манай монголчуудын нэг үеийнхэн Хятадын эртний шүлэгтэй өвөрлөгч нарын ачаар танилцсан гэвэл хэтрүүлсэн болохгүй. Үүнд өнгөрсөн зууны 60-аад онд Монгол худам үсгээр хэвлэгдэж тарсан “Тан улсын шүлэг, гурван зуун бадаг” гэдэг эртний шүлгийн түүвэр ихээхэн хэрэг тус болсон байдаг. Гэвч өвөрлөгчдийн хэлний хүрсэн түвшин дутахгүй ч Монголын шинэ үеийн яруу найргийн хүрсэн түвшингээс баахан хоцорч асан болохоор яруу дуурсал, цэц оновч дутагдаж байсныг ч хэлэх хэрэгтэй.

Дуун хөрвүүлэхүй:

Шүлэг орчуулна гэдэг бол тун ч хүнд хөдөлмөр, дуун хөрвүүлэгчээс хэлний өндөр мэдлэг, яруу сонсголон, нарийн мэдрэмж, уран сэтгэмжийг шаарддаг зүйл. Хэн хүн харь хэл халтартуулж өчүүхэн сураад шүлэг найраг, тэр дундаа Хятадын эртний шүлэг найргаас дуун хөрвүүлэг хийе гэвэл “намгийн мэлхий нар сарыг зүүдэлсэн үлгэр”-тэй агаар нэг зүйл болох нь лав. Зориг гаргаж зүрхлээд толь эргүүлсээр хадаж орхиё гэхүл тэр бол сайн орчуулга биш, саархан оролдлого төдий болно. Шүлэг орчуулахад, ер аливаа дуун хөрвүүлэг хийхэд ямар нэг жор байхгүй, томъёолж тогтоосон онол арга зүй гэж юм байхгүй. Хэрэв тийм зүйл байх хэрэгтэй гэвэл тэр нь онгод, ойлголт, мэдрэмж, сэтгэмж л байж таарна. Тийм болохоор нэг шүлгийг хэдэн ч хүн өөр өөрийнхөөрөө орчуулан буулгасан байж болох бөгөөд харин нэвтрэн гарах санаа нь зөрөхгүй бол илтгэн гаргасан арга нь өөр байхыг үгүйсгэж болохгүй билээ. Өнөөдөр тийм ч байгаа билээ. Дуун хөрвүүлэгчдийн арга барил өөр өөр, тэдний уран сайхны шүүлтүүр ижилгүй болохоор илтгэн харуулах чадвар нь ч өөр өөр байж болно.

Хятадын эртний шүлгийг эх хэлэндээ буулгая гэвэл юуны өмнө түүнийг уншаад ухаарч ойлгох хэрэгтэй нь мэдээж. Ойлгоогүй хүн орчуулна гэвэл мэдээж энэ нь эрүүл хүний ажил биш. Бас дээр нь бичиж буулгасан үсэг нь эртний үг үсэг, ханз нь хэдэн мянган жилийн өмнөх “хуучин” ханз, хэрэглэсэн үг утга нь өнөөгийнхөөс онхийн өөр, тэр цаг үе нь тэс өмнөө байх тул ёстой л мянган бэрхшээл, түмэн тарчлаан болох ч бий.

Дү Фү-гийн “Мөрний тосгон” мөчлөг шүлэгт

Тунамал мөрөн тахирлаж тосгоныг тэврэн урсму

Ченся мөрний суурин түмэн явдалдаа түүртмү

Түүчээлэн ирж гүүрнээ үүрлэх хараацай шувууд

Төрөлсөн шагшаад голын уснаа элэгдэн нисэлдмү

Өтөл эмгэн зурагт цаасыг эвлүүлэн шатрын хөлөг болгомү

Өлчир хөвгүүн уран үйлийн зүү матаж гөх дэгээ үйлдмү

Өвчин эмгэгийг засахад хэрэгтэй ховор живэр эмийн ургамал

Өнөөх газарт сэмхэн ургах нь өөр бусдад хичнээн их тустай бол!

хэмээсэн нь тухайн үеийн нийгмийн амьдрал, хүмүүний явдлыг маш урнаар дүрсэлсэн хэрэг юм. Ядахдаа л Тан гүрний үед шатар наадаад сурчихсан байж шүү гэдгийг мэдээд авмаар.

Хятад хэл бол хөг ая дантай хэл. Эртний их найрагчид хятад хэлний энэ өвөрмөц хөг аялгууг нягт нарийн зохируулж, хөгжим шиг хөглөн тааруулж үгийн тоог алдалгүй, илүү ч үгүй, дутуу ч үгүй хайрцаглан бичсэн нь үзтэл илт байдаг. Ерөөс шүлэг гэдэг бол хамгийн гүн гүнзгий санаа, дүрслэлийг хамгийн цөөн үгээр илтгэхийн урлаг гэж болно. Өөрөөр хэлбэл, “мини махс” зарчим буюу “минимальный хэрэгслээр максимальный санааг” гаргана гэсэн үг болно.

Гэтэл манай Монголын хэлний илтгэх арга өөр, Хятад шүлгийн мөр, шадын ая даныг тааруулах боломж ховор дутмаг, гол арга нь толгой сүүл холбох аргыг зохилох болохоор мөр хоорондын холбоосыг зөв сонгож, эгшиг ижилсүүлж, гийгүүлэгч хоршуулан хэрэглэж, санааг оновчтой, дуурсалтай болгох өөр байж болох бололцоонуудыг өргөн ашиглана гэсэн үг болно.

Ли Бай-гийн “Хаврын санаашрал” шүлэгт:

Ян газрын өвс ногоолин утас мэт
Ялмын модны навч намиа гэмээр
Ямбат ноён эргэн ирэх тэр өдөр
Янтгар эхнэр яаядаа гэх цагаар
Хаврын салхин хэн билээ хэмээн
Хамаг явдлыг хайцаалан далдалж
Халхавч асрын дотор тас нуугаад
Харагдах юм юу байна гэх гээ юу тэр?

гэсэн нь байгалийн төрх байдал хүний сэтгэлийн санаашрал, тэр цаг үеийн ханш, дээдсийн явдлыг дэлгэн тавьсан сонирхолтой атлаа гүн утгыг агуулсан зохиомж болжээ.

Бай Жү И “Лю Ши Жю-гаас асууруун” гэх мөчлөгтөө:

Ногоон шоргоолж шиг цэхэлзэх түүхий нэрмэл дарс шимж
Улаан шавар зууханд дүрэлзэх шүрэн галын хэлэнд дулаацаад
Намар оройн буурал тэнгэрээс манаран буух ариг цасыг ширтэн
Ууж суухуу даа яахав? хоёул ганц нэгэн хундага дарсны охийг...

хэмээсэн нь цаг улирлыг хүний сэтгэлтэй нийтгэсэн сонин содон дүрслэл болжээ гэмээр.

Ван Вей “Уулсын дунд” мөчлөг шүлэгтээ:

Цахир цагаан чулуун дороос эмнэг горхи бургилна

Цантай тэнгэрийн хээлэнд улаан навч санжганана

Уулын замаар замнахад ус бороо угаас байхгүй атал

Улс амьтны хувцас хунарыг ууршуулан чийгтүүлэх нь хачин

гэсэн нь манай Монголын уул хөвчид ч мөн л иймэрхүү юм тохиолддогийг харж байгаад хэлж орхисон шиг санагддаг авай.

Орчуулга гэдэг дуун хөрвүүлэгчийн өөрийн дархан эрх бөгөөд зөвхөн миний буулгасан л туйлын зөв бусад нь юу ч биш гэвэл баахан балмад бас өчүүхэн ичгүүрийн хэрэг болно. Хэнийх нь арай дээр болсныг хэлээд өгдөг нь өргөн олон уншигчид байдаг.

Энэ мэтээр цааш олон зүйлийг өгүүлж, олон шүлэг хэлж болох авч огсойж байхаар орчуулж сурвал дээр гээд энэ мэтсийг энд хүргэе.

Шүлгийн орчуулгад анхаарууштай хэдэн зүйл

1. Хятад шүлэг найраг, ялангуяа эртний шүлэг орчуулахдаа манай хүмүүс хялбарчлах, хуулбарлах, хүнээр хэлүүлж хадуулах, өөр хэлнээс харгуулах зэргээр орчуулсан болж буулгадаг явдал нилээд газар авч байх шиг байна. Хүн бүхэн хятад хэл сурах албагүйтэй адилхан хятад шүлэг орчуулах гэх албагүй билээ. Шуудхан хэлэхэд хэн дуртай нь хятад шүлэг орчуулахад хүрвэл мэргэд мэрийж суугаад ч яах билээ.
2. Хэлний хүрсэн түвшингээс гадна яруу сайхны мэдрэмж гэж юмаар дульхан бол олигтой сайн орчуулга хийнэ гэхэд ахадсан явдал болно. Орчуулга оролдлого хоёр арай өөр зүйл болохоор оролдсоноо орчуулга гэж бодоод хэвлүүлэх гэвэл осол цалгар болж байгаа хэрэг болно.
3. Нэр томъёо, яруу найрагчдын нэрийг нь ядахдаа зөвөөр галиглаж баймаар байна. Жишээ нь Бай Жү И гэдэг их найрагчийн нэрийг дандаа Бай Зүй И гэж бичиж байгаа нь буруу юм. Энэ бол Оросын бичлэг дуудлагыг дагасан хэрэг. Үнэндээ бол Бай Жү И гэх ёстой. Өмнө нь тэгээд тогтсон гээд байвал шинэчлэлийн утхай яриа байж таарахгүй билээ.
4. Шүлэг дуулал орчуулахад ямар нэг хэмжэээр стандарт тавихад хэцүү ч гэлээ шүүмж судлалыг орхигдуулж боломгүй юм. Эдүгээ энэ талаар идэвх зүтгэл гаргаж байгаа хүн бол манай Я.Ганбаатар байна. Харин энэхүү үйлсэд залуу багш нар, хятад хэлний оюутан сурагчид идэвх гаргаасай билээ гэж хэлмээр санагдаж байна.
5. Эцэст нь нэг санал тавихад хятадын түүхэн богино хэмжээний хүүрнэл “Лантингийн оршил” өгүүллийг орчуулах уралдааныг оюутнуудын дотор зарлаж дүгнэвэл маш зохимжтой гэмээр байна. Сайн хүүрнэл муу шүлгээс яруу сайхан байдаг ч тал бий билээ.